

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
ҒЫЛЫМ КОМИТЕТІ

А. БАЙТҰРСЫНҰЛЫ АТЫНДАҒЫ
ТІЛ БІЛІМІ ИНСТИТУТЫ

А.Қ. Жұбанов, А.Ә. Жаңабекова,
Б.Д. Карбозова, А.Қ. Қожахметова

ҚАЗАҚ ТІЛІНІҢ ЖИЛІК СӨЗДІГІ

Алматы
2016

ӘОЖ 811.512.122 (038)
Қ 17

Ахмет Байтұрсынұлы атындағы Тіл білімі институтының
Ғалымдар кеңесі баспаға ұсынған

Жауапты редактор: Мырзаберген Малбақов,
филология ғылымдарының докторы, профессор;

Пікір жазғандар: Нұргелді Уәли,
филология ғылымдарының докторы, профессор;
Анар Фазылжанова, филология ғылымдарының кандидаты,
Сәрсен Құлманов, филология ғылымдарының кандидаты.

Қ 17 Қазақ тілінің жиілік сөздігі / А.Қ. Жұбанов, А.Ә. Жаңабекова, Б.Д. Карбозова, А.Қ. Қожахметова.
– Алматы: «Қазақ тілі» баспасы, 2016. – 792 бет

ISBN 978-601-80645-0-0

Ұсынылып отырған «Қазақ тілінің жиілік сөздігі» қазақ тілі лексикасының статистикалық құрылымын анықтауға арналған. Сөздік әліпбилі-жиілік, жиілікті-әліпбилі, кері-әліпбилі сөздік деп аталатын үш бөлімнен тұрады. Сөздік құрастыруға алынған мәтін көлемі 2102496 сөзқолданысты қамтиды, сөзтізбе саны – 30515 сөз.

Сөздік морфологиялық, фонетикалық дублет сөздердің қазақ тілінде қандай нұсқаларының жиі не сирек екендігін сөздіктен толық анықтап, тілдегі жарыспалы сөздердің (дублеттердің) белгілі бір нұсқасын әдеби норма етіп алуға үлкен көмегін тигізеді. Жалпы халықтық лексиканың, неологизмдердің және басқа лексикалық топтардың тілдің жалпы жүйесінен алатын орны жөнінде көптеген мәлімет алуға болады.

Жалпы тіл біліміне қатысты басқа да бірнеше теориялық мәселелердің бетін ашуға, қазақ тілінің ерекшеліктерін анықтап, түсіндірме сөздігін жасауға септігін тигізеді. Жиілік сөздік көптеген лексикографиялық мәселелерді шешуге де объективті негіз бола алады. Қазақ тілінің лексикалық байлығы мен стильдік ерекшелігін, сөз қолдану шеберлігін анықтауға және типологиялық зерттеулер жүргізу үшін де аса қажетті материал береді деуге болады.

«Қазақ тілінің жиілік сөздігі» тілдің статистикалық құрылымын зерттеуші тілші-филологтарға, Phd докторанттар мен магистранттарға, жоғары оқу орындарының филология мамандығындағы студенттерге арналған.

ӘОЖ 811.512.122 (038)

ISBN 978-601-80645-0-0

© Тіл білімі институты, 2016
© «Қазақ тілі» баспасы, 2016

АЛҒЫ СӨЗ

Қазіргі кезде қазақ лексикологиясының аса бір маңызды мәселесінің бірі – қазіргі қазақ тілінің қолданыстағы лексикалық жүйесінің шекарасын айқындау. «Қазақ тілінің жиілік сөздігі», ең алдымен, жиі қолданыстағы сөздік қорымыздың шекарасын анықтап алу үшін өте қажет.

Жиілік сөздіктерді құрастыру ісі, басқа да лексикографиялық еңбектер сияқты, әр кезеңде де әртүрлі теориялық және қолданбалы бағыттардағы зерттеу жұмыстарын жүргізу үшін маңызы зор өзекті тақырыптардың бірі болып келеді. Жиілік сөздіктер – тіл білімінің лингвостатистика саласының басты зерттеу нысаны, зерттеу көрсеткіштерінің бірі болып табылады. Орыс тіл білімінде бір тілдің барлық стильдерін қамтыған жиілік сөздігі жарық көрген. Бұл сөздіктің орыс тілін дамытуда, орыс тілін өзге ұлт өкілдеріне үйретуде маңызы зор болды. Ал қазақ тілінде бұрын кейбір стильдер бойынша жекелеген сөздіктер құрастырылғанмен, толыққанды сипаттағы қазақ тілінің барлық стильдерін қамтитын ұлттық жиілік сөздік күні бүгінге дейін жарық көрмеген.

«Қазақ тілінің жиілік сөздігін» құрастыруға поэзия, көркем проза, публицистикалық стиль, ғылыми-техникалық стильдер бойынша жарық көрген жекелеген сөздіктер материалдары негіз болды. Сондықтан, ұсынылып отырған жиілік сөздік қазақ тілінің стильдік қабаттарын толық қамтиды деп санауға болады.

Алынған мәтіндер көлемі 2102496 сөзқолданыс қамтылған, 30515 сөзтізбеден тұратын бұл сөздік үш түрлі құрылымда (әліпбилі-жиілік сөздік; кері әліпбилі-жиілік сөздік; жиілікті-әліпбилі сөздік) жасалған.

Ана тіліміздің немесе басқа да туыстас (не туыстас емес) тілдердің әр стильдік мәтіндеріне қатысты жасалған жиілік сөздіктер сол тілдің лексикалық құрылымын терең зерттеуде, лексиканың жалпы функционалдық стильге ортақ бөлігін ажыратуда септігі мол. Сондай-ақ, жалпы халықтық лексиканың, кірме сөздер мен терминдердің, неологизмдердің және басқа лексикалық топтардың тілдің жалпы лексика жүйесінен алатын орны жөнінде де жиілік сөздік бойынша көптеген сандық және сапалық мәліметтер алуға болады. Сөздердің саны мен тұлғалары арқылы тілдің лексикалық байлығы мен стильдік ерекшеліктері анықталады. Мұндай сөздіктерден зерттеуші жаңа сөзжасам жүйесіне қатысты да бағалы деректер ала алады. Сонымен бірге, жиілік сөздік мәліметтері қазақ тілін туыстас түркі тілдері және туыс емес тілдермен салыстыратын типологиялық зерттеулер үшін де аса қажет.

«Қазақ тілінің жиілік сөздігіндегі» сөздер мен сөз таптарының статистикалық деректері қазақ тілінің лексикалық құрамын жан-жақты зерттеуде салыстырмалы талдауды жүзеге асыруға, сөз табына қатысты нақты фактологиялық мәліметтер беруге, тұтастай алғанда, қазақ тілінің көптеген теориялық мәселелерін шешуге мүмкіндік туғызады.

Жиілік сөздік бүгінгі таңда аса өзекті болып отырған мемлекеттік тіл саясаты бойынша атқарылатын іс-шараларды жүзеге асыруға, атап айтқанда: мемлекеттік тілді оқытуда, әсіресе, оқулықтарды, оқу құралдарын, оқу сөздіктерін, тілдік (лексикалық, грамматикалық) минимумдарды жасауда бірден-бір қажетті құрал болып табылады.

ҚР БҒМ ҒК А.Байтұрсынұлы атындағы
Тіл білімі институтының директоры,
филология ғылымдарының докторы,
профессор **М. Малбақов**

КІРІСПЕ

Адамзаттық дүниетанымда сан мен сапаның диалектикалық бірлікте болып, бір-бірімен жарыспалы түрде өмір сүретіндігі табиғи заңдылық. Белгілі философ Аристотельдің ұғымдық-логикалық категориялар ретінде таныған сан мен сапа ұғымы уақыт пен кеңістік сияқты бірінсіз-бірі өмір сүре алмайды. Дүние, болмыс белгілі бір уақыт пен кеңістікте материя күйінде танылатын болса, сол қандай да бір материяның сын-сипаты, қасиет-күйі болады. Философиялық тілмен айтқанда, бардың, болмыстың барлығы уақыт пен кеңістікте өмір сүреді және олардың сапасы мен сандық сипаты болады. «Барлық заттар мен құбылыстар сапалық болмысымен, екінші жағы сандық болмысымен айқындалады. Бір-біріне ұқсамайтын нәрселердің айырмашылығында –сапалық, ал бір-біріне ұқсас нәрселердің айырмашылығында – сандық сипат бар. Сонымен сапа – сан ұғымымен ажырамас бір зат болмысының екі жағы. Болмыстағы заттар мен құбылыстар таным процесінде сапалық және сандық жағынан диалектикалық бірлікте айқындалады. Олар объективтік шындықтың маңызды жақтары және бір-бірімен тығыз байланысты. Сандық айқындау әрқашан сапалық айқындылықтан кейін жүзеге асады, алдымен заттың сапалық белгілері, сын-сипаты нәрселердің айырымдық белгілері ретінде пайымдалады да, біртектес нәрселер, құбылыстар сандық тұрғыдан айқындалады» .

Сан ұғымына философиялық сөздікте: «Сан дегеніміз – затты біртекті бөліктерге бөлуге (реалды және ойша) және осы бөліктерді қайта қосуға болатындығын білдіретін оның айқындамасы» .

Сан категориясының тіл білімінде кеңірек зерттелуіне ықпал еткен Бодуэн де Куртене. Оның тұжырымдауынша:

«1. Количественность размерная, количественность пространственная: без измерений, двухмерная, трехмерная, многомерная;

2. Количественность времени, длительность протекания некоторого процесса;

3. Количественность числовая, относящаяся одинаково как к пространству, так и к времени;

4. Количественность интенсивности и степени» .

Бұл тұжырымнан заттар мен құбылыстардың барлығын санауға келеді деп ұғынуға болады.

Сан ұғымы әмбебап логикалық-ұғымдық категория болумен қатар, белгілі бір ғылым салаларының да негізгі зерттеу нысандары болып табылады. Мысалы, математика, экономика, информатика т.б. Алайда қайсібір мәселеде немесе ғылым саласында болмасын сан ұғымы ешқашан назардан тыс қалған емес. Тіпті есеп-қисаптан тыс жатқан қоғамдық ғылымдардың өзінде сандық мәліметтер келтіру сол ғылыми зерттеулердің шынайылығын, нақтылығын дәйектей түсетін бірден-бір фактор болып табылады. Ғылыми тұжырымдар жасауда сандық мәліметтер келтіру арқылы талдау жасауды «статистикалық талдау» деп атайды. Кез келген ғылым, білім салаларындағы ғылыми жаңалықтардың ашылуы статистикалық мәліметтерсіз мүмкін болмайды. Сондықтан қайсібір нәрсенің болмыс-бітімін, яғни сапасын айқындау оның санына да байланысты. Статистикалық мәліметтердің тілдік зерттеулер үшін де маңызды екендігін тілші ғалымдар дәл таныған. Сандық мәліметтерді ғылыми зерттеулердің әдіс-тәсілі ретінде ғана пайдаланып қоймай, тіл білімінің арнайы жеке саласы ретінде де қалыптастырған. Тіл білімінің бұл саласы лингвостатистика, ста-толингвистика, лексикостатистика, квантитативтік лингвистика, қолданбалы лингвистика т.б. атаулармен белгілі.

Қазақ тіл білімінде ғылыми зерттеулерде статистикалық әдіс жиі қолданылғанмен, лингвостатистика мәселесімен арнайы айналысқан ғалымдар саны көп емес. Тіл білімі саласының сан ұғымымен тығыз байланысты болып, математика саласымен астасып жатқандықтан, бұл мәселеге математик ғалымдар алдымен

қызығушылық танытты. Қазақ статистикасының негізін қалаған белгілі қазақ математигі Қалдыбай Бектаев ХХ ғасырдың 70-жылдары А.Байтұрсынұлы атындағы Тіл білімі институтында Қолданбалы лингвистика бөлімін ашып, әртүрлі жиілік сөздіктер жасау мәселесін көтерді. Қ.Бектаевтың басшылығымен және жетекшілігімен А.Қ.Жұбанов, С.Мырзабеков, А.Белботаев, Ә.Ахабаев т.б. зерттеушілер жиілік сөздіктер құрастыру ісімен айналысты. Зерттеу нәтижесінде жанрлар мен авторлар бойынша әртүрлі сипаттағы жиілік сөздіктер алынды.

Сөздердің белгілі бір шығармадағы, газет мәтіндеріндегі кездесу жиіліктерін «қолмен» санау өте қиын жұмыс болғандықтан, сөздердің жиілігін анықтауды жеңілдету үшін оны автоматтандыру қажет болды. Автоматтандыру тек электронды есептеу машиналарының (ЭЕМ) көмегімен ғана мүмкін болатын. 70-жылдары Қазақстанда компьютерлік технология дами қоймаса да, қазақ тіл білімінде алғашқы жиілік сөздікті құрастырушылар сөздердің әртүрлі мәтіндердегі кездесу жиілігін ЭЕМ көмегімен анықтады. Бұл нәтиже сол кезең үшін алғашқы жиілік сөздіктер алудағы зор жетістік еді. Алайда қазіргі кемелденген Қазақстанда мұндай сөздіктерді жаңа сипаттағы компьютерлер арқылы қайта құрастыру қажеттігі дау тудырмайды.

Қазіргі заманауи жиілік сөздіктер әртүрлі шағын корпустар мен ұлттық корпустарға негізделіп отыр. Себебі, корпус дегеніміз – белгілі бір ұлт тіліндегі әртүрлі жанрдағы, әртүрлі автордың, әртүрлі кезеңдегі электронды нұсқадағы белгілі бір іздеу бағдарламасы бойынша жұмыс істейтін, әртүрлі лингвистикалық анықтамалар берілген мәтіндер жинағы, мәтіндік қор. Егер Қазақ тілінің ұлттық корпустары жасалып, іске қосылатын болса, арнайы бағдарламалар арқылы әртүрлі сипаттағы жиілік сөздіктер алу жұмысы әлдеқайда жеңілдер еді.

Жиілік сөздіктер – тіл білімінің статистика саласының үлкен бір тарауы. Алайда лингвостатистика саласы тек жиілік сөздіктер шығарумен ғана айналыспайды. Қандай да бір статистикалық зерттеулер, айналып келгенде, сандық жиілікке қатысты сөздіктер шығаруға тіреліп отырады. Сондықтан жиілік сөздіктерді лингвостатистика саласының негізгі мәселесі, негізгі зерттеу нысаны деуге де болады.

Жиілік сөздіктер не үшін қажет? Алғашқы жиілік сөздіктер жекелеген лексемалардың жиілігін айқындауды мақсат етті. Тілдің лексикалық құрамы туралы сипаттама жасау үшін, нақты айтқанда, белсенді қолданылатын сөздерді анықтау үшін қажет болды. Жиілік сөздіктер шығарудан бұрын пайда болған түсіндірме сөздіктерде сөздердің жиіліктері көрсетілмейді, яғни сөздердің мағынасы түсіндірілді де, олардың қолданыстағы жиілігіне сипаттама жасалмады. Қазақ тіл білімінде статистикалық мәліметтер қоса қамтылған сөздік, ол – «Абай тілі сөздігі» болды. Бұл сөздікте сөздердің мағынасы ғана беріліп қоймай, Абай Құнанбаев шығармаларындағы сол сөздердің кездесу жиілігі бойынша да мәлімет берілген. Сандық мәліметтердің қажеттігін дұрыс көре білген сөздік құрастырушылар Абай тілі сөздігін осындай жетістікпен құрастырып шықты. Бұл сөздік әрі түсіндірме сөздік әрі жиілік сөздік болуымен құнды.

Жиілік сөздіктер құрастырудың маңызы туралы «Қазақ тексінің статистикасы» атты жинақта былай делінген: «Тіл білімінің кейбір теориялық негізде және практикалық мәселелерін шешуде лингвистикалық статистиканың атқаратын қызметі үлкен. Атап айтқанда, оның тіл заңдылықтарын ашып-білудің, шет тілі мен ана тілін оқыту методикасын ғылыми жолмен негіздеудің, бір тілден екінші тілге машинамен аударудың, базалық сөздік жасаудың, информациялық іздену проблемаларын статистикалық зерттеудің кілті десе боларлық». «Қазақ тексінің статистикасы» жинағы қазақ тілінің квантитативтік құрылымын сипаттаған түркі тілдері бойынша жарық көрген алғашқы зерттеу болды. Түркі тілдері бойынша статистикалық зерттеулер жүргізіліп, жиілік сөздіктердің 70-жылдары алғаш қазақ тілінде жарық көруі сол кезеңдегі үлкен жаңалық еді. Бұл еңбектер күні бүгінге дейін маңызын жоғалтқан емес. Қазақ тілінің статистика саласында еңбек еткен азғантай топтың шығарған жиілік сөздіктері, статистикалық зерттеулері – құнды зерттеулердің өміршеңдігінің дәлелі. Жиілік сөздіктер құрастырудың маңыздылығы бұл айтылғандармен шектелмейді.

Жиілік сөздіктер құрастыру тәжірибесінде тұтас бір тілдің ұлттық жиілік сөздігін құрастыру үшін сол тілде бар барлық жанрды қамту қажеттігі тұрады. Осы ретте, мәселен, орыс тілінің 1977 жылы жарық көрген «Частотный словарь русского языка» атты еңбекте төрт жанр топтастырылып берілген: көркем проза, драматургия, ғылыми-публицистикалық мәтіндер, газет-журнал мәтіндері. Осы жанрлар бойынша орыс тілі сөздерінің жиілік сипаттамасы жасалған.

Түркі тілдері бойынша алғаш боп жиілік сөздіктер алуды бастаған қазақ тілші ғалымдары да әртүрлі стильдер мен белгілі бір автор шығармалары бойынша жиілік сөздіктер алуды сәтті орындап шықты. Абай тілі сөздігінің жиілік сөздігі, М.Әуезовтің 20 томдық шығармалар тексінің жиілік сөздіктері, сонымен қатар, ертегі тілінің, публицистика тілінің, математика оқулықтары мәтіндерінің жиілік сөздіктері жарық

көрдi. Ә.Ахабаев алғаш болып публицистикалық стильдiң жиiлiк сөздiгi негiзiнде кандидаттық диссертация қорғады. Осылай жекелеген авторлар мен жанрлар бойынша жиiлiк сөздiктер шығарылғанмен, қазақ тiлiнiң барлық стилiн, жанрларын сипаттайтын бiртұтас «Қазақ тiлiнiң жиiлiк сөздiгi» күнi бүгiнге дейiн жарық көрген емес. Қазiргi кезде қазақ тiл бiлiмiнде статистикалық зерттеулер саны азайып барады. Ал жиiлiк сөздiктер шығару мәселесi мүлде тоқтап тұр десе де болады. Осы өзектi мәселе А.Байтұрсынұлы атындағы Тiл бiлiмi институтында 2012-2014 жылдары гранттық тақырыпта («Қазақ тiлiнiң квантитативтiк құрылымы (Қазақ тiлiнiң жиiлiк сөздiгi)» зерттелiп, қайта қолға алынған болатын.

Зерттеу нәтижесi ретiнде тiлдiң негiзгi функционалдык өрiсiнiң түрлерiне қарай құрастырылған «Қазақ тiлiнiң жиiлiк сөздiгiнiң» нысаны үшiн мынадай топтан тұратын мәтiн-дерекнамалар қамтылды: көркем проза, поэзия, драматургия, ғылыми және публицистикалық мәтiндер (газет және журналдық мәтiндер). Басқаша айтқанда, қазiргi қазақ тiлiн бейнелейтiн стильдер жиынтығын қамти отырып, арнайы жазылған компьютерлiк бағдарлама көмегiмен үш түрлi жиiлiк сөздiк түрлерi құрастырылды.

Оның бiрiншiсi – «Жиiлiктi-әлiпбилi сөздiк», бұл сөздiкте сөздер олардың мәтiндегi кездесу жиiлiгiнiң жиiлiктерiнiң бiртiндеп кему ретiмен орналасып, ал бiрдей жиiлiктi сөздер қатаң әлiпби тәртiбiмен орналасады.

Екiншi түрi – «Әлiпбилi-жиiлiк сөздiк» деп аталады, бұл сөздiкте сөздер алғашқы әрпiнен бастап соңғы әрпiне қарай қатаң әлiпби тәртiбiмен орналасады.

Үшiншi түрi – «Керi-әлiпбилi жиiлiк сөздiк», бұл сөздiкте, керiсiнше, сөздер соңғы әрпiнен бастап алғашқы әрпiне қарай қатаң әлiпби тәртiбiмен орналасады. Сөздiкте реестрдегi сөздер оң жақтары (соңғы әрiптерi) бойынша тегiстеледi.

«Қазақ тiлiнiң жиiлiк сөздiгiнiң» негiзгi нысаны ретiнде бұрынғы жылдары осы саланың Қазақстандағы ғылыми жетекшiсi Қалдыбай Бектаевтың ғылыми басшылығымен әр кезде, әр стильдер бойынша жарық көрген келесi аталатын жиiлiк сөздiктер алынды:

1) Қ.Бектаев, А.Жұбанов, С.Мырзабеков, А.Белботаев «М.Әуезовтiң 20 томдық шығармалар мәтiндерiнiң жиiлiк сөздiктерi». 20 том құрайтын М.Әуезовтiң шығармаларының әрбiр томы қазақ тiлiнiң әр стилiне жататыны мәлiм, мысалы:

1-том: – әңгiмелер;

2-том – повестер мен әңгiмелер;

3-6-томдар – «Абай жолы» роман-эпопеясы;

7-том – очерктер мен «Өскен өркен» романы;

8-том – очерктер мен кино-әңгiмелер;

9-11-томдар – пьесалар;

12-том – драматургиялық шығармалар;

13-том – аударма пьеслар;

14-том – аудармалар және көркем мәтiндердi аудару жайындағы ой-пiкiрлерi;

15-том – мақалалар, зерттеулер;

16-том – зерттеулер мен оқулықтар;

17-19-том – мақалалар мен зерттеулер;

20-том – монографиялар мен әңгiмелерi;

2) Тiл бiлiмi институтының лексикографтарының Абай Құнанбаевтың өлеңдерi мен қара сөздерi негiзiнде құрастырылған «Абай тiлi сөздiгi» бойынша жасаған жиiлiктi сөздiктерi;

3) Публицистикалық мәтiндер бойынша құрастырылған А.Ахабаевтың «Қазiргi қазақ газеттерi тiлiнiң алфавиттi-жиiлiк сөздiгi»;

4) Қ.Бектаевтың қазақ ертегiлерi мәтiндерi бойынша құрастырған «Қазақ ертегiлерi тiлiнiң алфавиттi-жиiлiк сөздiгi»;

5) Ғ.Мүсiреповтiң «Кездеспей кеткен бiр бейне» романының мәтiнi бойынша Қ.Бектаев, А.Белботаев, Қ.Молдабековтiң авторлығымен жарық көрген жиiлiк сөздiк материалдары;

6) Математика пәнi оқулықтары мәтiндерi бойынша А.Белботаевтың құрастырған «Математика тексiнiң алфавиттi-жиiлiк сөздiгi»;

7) Қ.Бектаев пен Қ.Молдабековтiң құрастырған «Балалар әдебиетi тексiнiң алфавиттi-жиiлiк сөздiгi».

Жиiлiк сөздiктер қандай да бiр сөздiң жиiлiгiн анықтаумен ғана шектелмейдi, сонымен қатар сөз таптарының жиiлiгiн шығаруды да мақсат етедi. Сөздердi реестрге бөлiп, автоматты жолмен электронды мәтiн-

дерден жиілік алу қиын емес, ал сөз таптарын айқындау біршама қиындық туғызады. Өйткені тіл – дамып отыратын құбылыс. Ғылымның дамуымен қатар жаңа теориялық тұжырымдар жасалып, жаңа тілдік заңдылықтар шығып жатады. Тілдің даму өзгерісін жіті бақылап отыру – оған талдау (анализ) жасаудың кілті болып табылады. Сондықтан жиілік сөздіктер жасауда жекелеген реестрге берілген сөздердің сөз табына қатысын жаңа ғылыми заңдылықтар негізінде жаңғыртып отыру қажет. Бұл – әрине, грамматикалық сауаттылықты, білімді қажет ететін күрделі мәселе.

Жоғарыда аталған бұрынғы жиілік сөздіктер әр автордың құрастыруымен және әр кезде жарық көргендіктен, бұл сөздіктердегі реестр сөздерге берілген сөз табының көрсеткіштері бірізді емес. Мысалы, кейбірінде жалқы есімдер берілген болса, кейбірінде жалқы есімдер сөздік реестріне алынбаған. Жиілік сөздіктер алуда мәтінде кездескен сөздерді жаппай қамту қажеттігін ұстанған сөздік құрастырушылар жалқы есімдердің де жиілігін енгізген. Осыдан жиілік сөздіктерде жалқы есімдердің берілу-берілмеуі жағынан айырмашылық кездеседі. Әдетте түсіндірме сөздіктер реестріне жалқы есімдер берілмейтіндіктен, жалқы есімдер аталған сөздікте де ескерілмеді.

Сонымен қатар, түсіндірме сөздіктер реестрінде жалқы есімдермен қатар, ру атаулары да берілмейтіні белгілі. Біріктіріліп отырған жиілік сөздіктер де белгілі бір кезеңдегі мәтіндерді нысан еткендіктен, біз оларда берілген ру атауларын реестрлік қатарда өз орындарын алды. Олар: дулат, тобықты, найман, ноғай, шапырашты т.б.

Қазақ тіл білімі бір ғасырлық даму тарихында жүйелі-құрылымдық парадигмадан бастап, қазіргі антропоэлектік парадигмада әр қырынан зерттеліп, зор нәтижелерге қол жеткізді. Ауыз толтырып айтарлық құндылықтары ретінде тіл білімінің әр деңгейі бойынша жарық көрген “Қазіргі қазақ тілі” оқулықтарын ерекше атап айтуға болады. Қазақ тілінің фонетикасы, лексикологиясы, морфологиясы мен синтаксисі, сөз жасамы бойынша жекелеген оқулықтар жарыққа шығып, бүгінде жаңа заманауи ғылыми бағыттарға сәйкес жаңартылып, жаңғыртырылып жатыр. Реестр сөздерді басты нысан ететін екі тілді сөздіктер, біртөмдік, көптөмдік түсіндірме сөздіктер, терминологиялық сөздіктер, сол сияқты антонимдер, омонимдер, синонимдер т.б. толып жатқан сөздіктер жарық көрде. Осы еңбектерде жеке сөздердің сөз табына қатысты сипаттамасы әрдайым сөз болып, теориялық тұрғыдан шешімін тапқан деуге де болады. Алайда бұл сөз таптары мәселесінде де шешімін таппаған көптеген мәселелер бар. Сөз таптарын белгілеудің күрделілігі туралы кезінде М.Әуезовтің 20 томдық шығармалар текстерінің сөздігін жасау кезінде авторлар алғы сөзде былай деп айтып кеткен: «Сөздерді таптастырудың принциптері айқын болғанмен, тілдегі әрбір сөздің грамматикалық табиғатын жазбай тану іс жүзінде қиынның қиыны екенін М.Әуезовтің «Абай жолы» романының сөздігін жасау кезінде сезген едік», - дейді жиілік сөздікті құрастырушылар. М.Әуезовтің «Абай жолы» романының жиілік сөздігін жасау кезінде тіпті кейбір модаль, әртарап, бейтарап сөздерге, сонымен қатар сөз табын анықтау қиындық тудырған сөздерге қатысты «дүдәмал» сөздер деген сөздер тобын сөз табы ретінде енгізген. Алайда кейінгі 20 томдық М.Әуезов шығармаларының жиілік сөздігін жасауда авторлар бұл тәжірибеден бас тартқан. Бас тарту себебіміз: «тіліміздегі кез келген сөз оқулық, зерттеулерде пайдаланылатын тоғыз сөз табының біріне жатуға тиіс», – дейді авторлар. Біздің ойымызша да, бұл әрине дұрыс шешім болды. Сөйтіп, 20 томдық жиілік сөздікті құрастырушылар мәтіндегі барлық сөзді тұрақты қалыптасқан 9 сөз табының ішіне сыйғызған. 20 томдық жиілік сөздіктің басқа жиілік сөздіктерден ерекшелігі кірме сөздердің өте жиі кездесетіндігі, әсіресе, араб-парсы сөздері мен орыс сөздері. Кірме сөздер «бн» (бөтен) деген шартты белгімен таңбаланған. Сөздіктің алғашқы беттерін ашқаннан бастап ерекше көзге түсетіні – осы “бн” шартты таңбасының өте жиі кездесетіндігі, бұл шартты таңба қойылған сөздер тіпті бірнеше бетке дейін жетеді. Бұл сөздікте берілген «бөтен», яғни кірме сөздердің шын мәнінде еуропа, орыс, араб-парсы тілдерінен енген сөздер екендігінде күмәніміз жоқ. М.Әуезовтің 20 томдық шығармалар жинағында қолданылған кірме сөздердің санын анықтау бір жағынан әрине қажет те. Алайда қазіргі қолданыста термин ретінде қалыптасқан сөздердің барлығын «түбі бөтен» деп сөздік қордан алып тастауға болмас. Бұл принципті ұстансақ, қазіргі шығарып жатқан түсіндірме сөздіктердегі басқа тілден енген қазіргі қолданыстағы белсенді сөздердің барлығын кірме деп белгілеуіміз қажет болады. Ондай жағдайда қазақ тілінің сөздік қорында таза төл сөздерімізден басқа сөз қалмайды деген сөз. Сондықтан бұл 20 томдық жиілік сөздіктің реестрінің сөз табына қатысты көрсеткіштеріне «бн», яғни кірме сөздерге қатысты біршама өзгеріс жасалды. Нақты мысалдардан үзінді келтірелік: таза түбір сөздерге қатысты: 20 томдық жиілік сөздіктегі мынадай сөздерге берілген «бн» деген шартты белгі алынып тасталып, олардың сөз табына қатысты белгісі (зт. – зат есім) қойылды. Олар: депортамент, депутат, делегат, деканат, драматург, директор,

диссертация, драма, дирижер, драматург, декабрь, адвокат, адрес, альбом, алюминий, большевик, бомба т.б. Бұл сөздердің барлығы түсіндірме сөздіктерде қазақ тілінің сөздік құрамында бар және белгілі бір сөз табына тиесілі сөз ретінде сөзтізбелерде беріліп отырады. Тіпті бұлардың ішінде кейбірінің қазақ тілінде баламасы жоқ. Ал баламасы бар адрес, декабрь сияқты сөздер түсіндірме сөздіктерде баламалары бола тұра, түсіндірмесі берілген. Сонымен қатар 20 томдық М.Әуезов шығармаларының жиілік сөздігінде түбір сөздермен қатар қосымша жалғанған түбі кірме туынды сөздерге де «бн» деген белгі қойылған. Мысалы: актылы, алгебралық, анатомиялық, антогонистік, адвокаттық, дидактикалық, европалық, европалану т.б. Бұл сөздер де – жоғарыда айтқандай, түбі бөтен бола тұра, түсіндірме сөздіктерде реестрге алынып жүрген күнделікті қолданыстағы сөздер. Сонымен қатар қазақ тілінің қосымшалары жалғанғандықтан, бұл сөздерді сөз санын азайтып, сөз табына қатысты жиілікке қоспағанымыз дұрыс болмайды. Сондықтан сөздіктегі сөз таптарын өңдеу барысында осындай қазақ тілі қосымшалары жалғанған сөздерге тиесілі сөз табын көрсетіп отырдық. Мұндай қосымшалы туынды кірме сөздер көбінесе сын есімге қатысты көп кездесті. Алайда 20 томдық жиілік сөздіктегі бн. деген шартты белгіні мүлде алып тастамадық. Өйткені шындығында да бұл сөздікте орыс тілінен енген сөздер өте жиі кездеседі. Мысалы, мынадай сөздер «бн» деген шартты белгімен қалдырылып, қосымша бөлігінде жеке берілді: баранка, безобразия, бесплатный, безжизненный, дура, дурочка, дядя, деловой, дорога, жесткий, жизнь, доказать, донесение, единый, единственное т.б. Мұндай сөздер өте көп. Бұл сөздердің М.Әуезовтің кейіпкер бейнесін ашудағы заманға, ортаға, мінезге, қоғамдық-әлеуметтік жағдайға лайықтап әдейі берген сөзқолданыстары екендігін көреміз.

Қайсібір сөздікте, шығармада болмасын өз заманына лайықты мазмұн мен форма болады. Әр кезеңдегі тарихи, қоғамдық-әлеуметтік құбылыстардан хабар береді. Сонымен қатар тілдік ерекшеліктер кезеңдік сипатқа ие болады. Сөздік құрам үнемі даму үстінде болып, бір сөздер архаизмдерге айналып, сөздік құрамнан шығып жатса, олардың орны заманауи жаңа сөздермен толығып жатады. Осындай тілдік процестерді әр кезеңде жарық көрген жиілік сөздіктерден де байқауға болады. Солардың бірі – 20 томдық шығармалардың жиілік сөздігінде берілген кейбір сөздердің әртүрлі варианттарының кездесуі. Мәселен, Жамбыл Жабаевты Джамбул Джабаев деп жазған заманнан қалған сарқыншақтар ретінде жиілік сөздікте “джалқау”, “джаман”, “джигит” сияқты “ж” дыбысының алдына “д” дыбысын қойып айтатын үрдісті байқауға болады.

Сөздіктегі араб-парсы сөздеріне де жаппай “бн” белгісі қойылған. әхмәр/бн. әф-сун/бн. әлләнинди/бн. әллә/бн. элит/бн. әй-уәләнки/бн. Сөздікті өңдеу барысында осындай араб-парсы сөздерінің ішінде мағынасы анық, қазақ тілінде жиі қолданылатындарына нақты сөз таптарына қатысты белгісі қойылып отырды, ал мағынасы түсініксіз араб-парсы сөздері бұрынғысынша “бн” шартты белгісімен қалдырылып, қосымша бөлімде жеке берілді. Сонымен қатар бұл 20 томдық шығармалар жинағының жиілік сөздігінде фонетикалық өзгерістерге ұшырап қолданылған орыс сөздері (әшепке, деректір) де бн. шартты белгісімен белгіленген. Орыс тілінен фонетикалық өзгерістерге ұшырып кейбір сөздердің қазақ тіліне енгені белгілі. Мысалы: тәрелке, кәмпит т.б. Сол сияқты директор сөзін М.Әуезов “деректір” деп қолданыпты. Біз мұндай сөздерді қазақша бейімделген, болашақ нормаға айналу мүмкіндігі бар сөздер (мысалы: мелитсе (милиция), кірауат (кравать), кінешке (книжка) ретінде, сөздікте сөз табын қойып, бн. белгісін алып тастап, негізгі бөлімде көрсеттік.

Біріктіріліп отырған жиілік сөздіктің басым бөлігі М.Әуезовтің 20 томдық шығармалар мәтіндерінің жиілік сөздігі материалы болғандықтан, бн. шартты таңбасымен белгіленген араб-парсы сөздері мен орыс сөздері жиі кездеседі. Мұндай сөздердің ішінен сөздік белгіленімдерін өңдеу барысында термин болатын сөздерге және мағыналары түсінікті, 15 томдық «Қазақ әдеби тілінің сөздігінде берілген ескі кітаби сөздерге де сөз табын қойып, сөздік реестріне енгізуге тырыстық. Ал мағынасы түсініксіз, сондай-ақ вариант болып келетін және орыс сөздерін бн. шартты белгісімен қалдырдық. Сөздіктің біраз бөлігін осындай орыс сөздері (солнышко, согласовать, советник, страница, структура, степной т.б.) мен мағынасы түсініксіз араб-парсы сөздері (тахкикла, тәнһәр, тәрәкәйфә, уәмалайкәтиһи, уәәхсәну, фикхант.б.) алып кететіндіктен, оларды бөліп алып, қосымша бөлімінде бөлек бердік. Олардың да жиілігі айқындалған. Алайда қазақ тілінің сөйлеу тілінде жиі қолданылатын орыс сөздерін (рынок, салфетка, семья, симпозиум, синтез, спартакиада, статус, стратегия, сода, система, сфера, таблица, стакан, станок, снаряд, тамада, таксист, стол, стипендия т.б.) жиілік сөздіктің ішіне, яғни реестрінде беріп, сөз табын қойып көрсеттік.

Сөздікте берілген сөздерге көз жүгіртсек, белгілі бір кезеңдердегі сөздің құрам-құрылысының өзгерісіне қатысты да ақпарттар алуға болады. Яғни кейбір сөздердің даму тарихы анық көрінеді. Сөздер әртүрлі сөзжасамдық тәсілдер арқылы жасалады. Солардың ішінде сөздердің құрам бөліктерінің біртіндеп өзгеріске

түсу үдерісін сипаттайтыны – сөздердің бірігуі, әрі қарай құрам бөліктерінің ажырамастай болып кірігуі. Тіліміздегі әкел, апар сөздері о баста алып кел, алып бар сөздерінен кіріккендігін жақсы білеміз. Осы сияқты екі етістік тіркесіп қолданылған конструкциялардың көпшілігі сөйлеу тілінде біріктіріліп айтыла береді. Ал бірақ олар жазба тілде қазіргі әдеби тіл нормасында бірге жазылмайды, яғни біріктіріліп, кіріктірілмейді. Сондай сөздердің бірсыпырасы 20 томдық М.Әуезовтің шығармалар жинағының жиілік сөздігінде жазушының сөзқолданысы ретінде реестрлік қатарда берілген. Олар: апкел, апкет, алабар, алабер, аласал т.б. Қазіргі қолданыстағы әкел, әкет сөздерінің сол тарихи кезеңде апкел, апкет болғандығы анық. Олай болса, алабар, алабер, аласал аналитикалық етістіктерінің уақыт оза келе бірігіп кетуі ғажап емес. Бұл жерден байқалатын нәрсе – аналитикалық етістіктердің -ып/-іп/-п көсемшелі формасының бірігіп, кірігуге бейімдігі.

Бұл біріктіріліп отырған сөздіктер кеңестік дәуірде жарық көргендіктен, ленинизм, лениншіл, коммунистік, социализм т.б. сөздер жиі кездеседі.

Жиілік сөздікте сонымен қатар сөздердің белгілі бір кезеңдегі жазылу нормаларын көрсететін ерекшеліктер де кездеседі. Мысалы, сила (сыйла), сыйыр (сиыр), сыя (сия), сыяқты (сияқты), айар (аяр), қахарман (қахарман). Біз жиілік сөздіктегі мұндай сөздерді де қазіргі жазу нормасына сәйкестендірмей, бұрынғы жазылған тұлғасында қалдырдық.

Жиілік сөздіктерді өңдеу барысында тағы да мынадай ерекшеліктер кездеседі. Мәселен, кейбір сөздердің ауызекі сөйлеу тіліне тән көптеген варианттарының болуы. Мысалы: әжептәуір – әжептеуір, әлбеттә – әлбетте, әлифби – әліпби, әне-міні – әне-міне, әпәндә – әпенде, болшабек – болшөбек, бригаді – біргәда – бригада, бәндешілік – пендешілік, кінәсіз – кінәсыз, ділдә – ділда – діллә, мархабат – мархамат – мархамет, күмансыз – күмәнсыз, ләзым – ләзім, мәз-майрам – мәз-мәйрәм, рәсуа – рәсуә, сүйтіп – сөйтіп т.б. Мұндай сөз варианттары да сол кезеңдегі тілдік қолданыстан ақпарат беретіндіктен, жиілік сөздіктің реестрінде қалдырылды.

Біріктіріліп отырған жиілік сөздіктерге тән тағы бір ерекшелік – авторлардың мәтінде кездескен сөздер санын көбейту үшін бе, әлде сол алынған мәтіндердегі сөзқолданыс ерекшелігі ме, қазіргі кезде бөлек жазылатын, бірақ бір ұғымның атауы бола алатын тіркестерді біріктіріп реестрде беруі. Мысалы: қарабұқара, қаражүз, қарасұр, қарала, қолшапалақта, томағатұйық, түрәлпет, құрбанайт, қанғақсат, бассал, бүктүсу, түйежүн, басмақала т.б. Бұлардың бірсыпырасы қазіргі кездері біріктіріліп те алынып жүр. Сонымен қатар кейбір тіркес болып келетін сөздерді қос сөздер ретінде көрсеткен. Мысалы: уақытша-үкімет, шыбын-жан, қара-дәу, ауыл-үй т.б. Біріктірілген жиілік сөздіктердегі кейбір сөздердің кейде бірге, кейде қос сөз болып берілуі кездеседі. Мысалы: көркемөнерпаз – көркем-өнерпаз, сыңаржақ – сыңар-жақ, сырмінез – сыр-мінез, томағатұйық – томаға-тұйық, байеке – бай-еке, байбайла – бай-байла т.б. Демек, бұдан қазіргі кезде біріктіріліп жазылып жүрген бұрын тіркес болған сөздердің алдымен дефис арқылы жазылып, қос сөз ретінде танылып, содан кейін барып біріктірілгенін байқаймыз.

М.Әуезовтің 20 томдық шығармалар мәтіндерінің жиілік сөздігінде сөз таптарына қатысты белгіленімдер бойынша да әртүрлі тұжырымдар жасауға болады. Бұл сөздікті қазақ тіліндегі жиілік сөздіктер ішіндегі ең көлемдісі әрі сапалысы деп айтар едік. Олай дейтін себебіміз, сөздік реестрі жоғарыда айтылған «бн» шартты белгісінің көптігімен, яғни орыс және араб-парсы сөздерінің көп қолданылуымен айрықшаланса, екіншіден, реестр сөздердің сөз табына қатысты белгіленімдері өте сауатты қойылуымен ерекшеленеді. Алайда бұл сөздікті басқа да жиілік сөздіктердегі сөз таптарымен біріздендіру мақсатында сөз таптарына қатысты біршама жаңғырту жұмыстары жүргізілді.

Атап айтқанда, жоғарыда аталған жиілік сөздіктердің бірінде жарығым, жаным, ботам сияқты сөздерге од. (одағай) сөз табы қойылған. Біз жаңғырту барысында мұндай сөздердің зат есімнің рең мәнін тудырушы жұрнақтар арқылы жасалған атауыш сөздер екенін ескеріп, оларды зт. – зат есім деп көрсеттік.

Қазіргі кезге дейін кейбір қосымшалардың екі түрлі функцияда қолданылып, аралық қабатта «функционалды қосымшалар» деген атпен аталып жүргенін білеміз. Кезінде бұл мәселе 1973 жылдары Ы.Маманов, Қ.Шаяхметов т.б. ғалымдар еңбектерінде арнайы айтылып, құрылымдық морфологияда қайта қарастыратын мәселелердің бар екендігі көтерілген болатын. Міне, осындай басы ашылмай келе жатқан мәселелер жиілік сөздіктердегі сөз таптарын көрсетуде де қиындық туғызды. Бұрынғы жиілік сөздікті құрастырушылардың дәстүрлі грамматика қағидаттарына сүйенгені заңды. Алайда біз жиілік сөздіктерді грамматикалық жағынан жаңғырту барысында осындай қосымшалардың сөзжасамдық және форматудырушы функцияларына қатысты реестр сөздердің грамматикалық белгіленіміне біршама өзгерістер енгіздік.

Бұрын жарық көрген жиілік сөздіктерде -дағы/дегі қосымшасы жалғанған зат есімдер сын есім ретінде көрсетілген. Сөзжасам қосымшаларына қойылатын критерий бойынша, сөз тудырушы жұрнақтар фор-

ма тудырушы қосымшалардан кейін жалғанбайды. -ғы/гі жұрнағы -да/де жатыс септік жалғауынан кейін жалғанып тұр. Бұл – бір. Екіншіден, сөзжасам қосымшалары сөзге талғап жалғанады. Ал -дағы/дегі қосымшасы кез келген зат есім, есімдік, есімше формалы етістіктерге, сын есім, сан есімдерге жаппай жалғанып грамматикалық абстракция жасайды. Сондықтан бұл қосымша жалғанатын сөздер өте көп, бұл – екі. Осындай тілдік қағидаттарды басшылыққа алып, жиілік сөздіктерді жаңғырту барысында бұрын жарық көрген жиілік сөздіктерде берілген үйдегі, баладағы, сендегі, мендегі, бөлігіндегі, тәртібіндегі, топтарындағы, төбедегі, тұрмысындағы, тұсымыздағы, түбегіндегі, фермаларындағы, цехтардағы, участоктарындағы, ұйымындағы, үкіметіндегі сияқты сөздерге қойылған сын есім деген шартты белгіні алып тастап, оларға зат есім, есімдік белгіленімдерін қойып, түбір сөздердің жиілігіне қостық.

Бұрын жарық көрген жиілік сөздіктерде кейде көптік және тәуелдік жалғауларынан кейін -дай/дей жұрнағы жалғанған сөздер де сын есімге жатқызылған: өзіндей, төбелеріндей, тұнығындай, тұсындағыдай, түсіндей т.б. Бұл да жоғарыдағыдай сөзжасам қосымшаларына қойылатын шарттарға қайшы. Сондай-ақ -дай/дей жұрнағының есімше формалы етістіктерге жалғанған формалары да бұрынғы сөздіктерде берілген. Мысалы: сүйсінгендей, өкінбестей, қосылғандай, білінгендей, есіткендей, таралғандай, тебіренгендей, тербелткендей, толастағандай, тұрғандай, хабарлағанымыздай, шайқалғанындай, шерткендей, ширатқандай, шыққандай, ұмыттырғандай т.б. Сондықтан біз мұндай сөздерге де етістік белгіленімін қойып, (зат есім не есімдік, етістік) түбір сөздер жиілігіне қосып бердік.

Сонымен қатар -дай/дей қосымшасы зат есім түбірлеріне тікелей де жалғанып, зат есімдердің салыстыру формасын жасайды. Жиілік сөздіктерде мұндай сөздер де кездеседі. Мысалы: егіндей, тажалдай, шабуылдай, шәугімдей, сауысқандай т.б. Зат есім түбіріне тікелей жалғанғанда -дай/дей қосымшасы сөзжасамдық қызмет атқарады дейді Қ.Шаяхметов «Екі функциялы аффикстер» деп аталатын кандидаттық диссертациясында. Әзірше осы тұжырымды негізге алып, жиілік сөздіктерде кездескен мұндай сөздердің бірлі-жарымының сын есім деген белгіленімін өзгеріссіз қалдырдық. Алайда шын мәнінде солай ма? Тілдегі барлық зат есімдер түбіріне -дай/дей қосымшасын жалғай беруге болады. Мұндай грамматикалық абстракция сөз түрлендіруші қосымшаларға тән құбылыс.

Сол сияқты жиілік сөздіктерде -ша/ше қосымшасымен келген зат есімдер де үстеу деп берілген. Мысалы: бұйрығынша, тойдағыша, туысқандарша т.б. Мұндай сөздер жиілік сөздіктерде көп емес. Алайда осы формада зат есімдер мен қимыл есім формасындағы етістіктерден көптеген сөздер туындатуға болады. Мысалы: айтуынша, шешімінше, ойынша, пікірінше, тұжырымдауынша, қалауынша, түсінуінше т.б. Бірақ осылай сөздерді жаппай туындатып, -ша/ше жұрнағының жалғануына қарай, үстеу деп тануға болмас. Жиілік сөздіктерді өңдеу кезінде біз -ша/ше жұрнағы арқылы туындаған осындай формаларды алып тастап, оларды түбір сөздердің жиілігіне қосып отырдық.

Осы сияқты форма тудырушы жұрнақтан кейін жалғанатын -лық/лік/дык/дік/тык/тік зат есім тудырушы жұрнағына қатысты да біршама проблемалар бар. Бұл жұрнақ есімше формалы етістіктен кейін жалғанып, заттық ұғым, кейде сындық мағына туғызатыны белгілі. Мысалы, бастағандық, бұзбастық, білерлік, байқарлық, қуанарлық, қуантарлық, бітіргендік, қылғандық, өрістерлік, өткендік, сенбегендік, сағынбастық, сақтарлық, сүйгендік, сүйенерлік, сүртерлік, сынарлық, түспектік, білмектік, болғандық, болмағандық, танымақтық, түскендік, сынарлық, табарлық, топтасқандық, шақырарлық, шаршағандық, шыққандық т.б. Мұндай сөздер бұрынғы жиілік сөздіктерде зат есім, сын есім деп берілген екен. Әрине кейде бұл сөздер заттық ұғым мен сын-сипат туғызатын сияқты болып көрінеді. Алайда дәл осы құраммен жасалатын тілімізде сөздер қаншама. Олардың бәрін осылай туындата берсек, сөзжасам қосымшалары мен форма тудырушы қосымшалардың аражігін ажырату мүмкін болмайды. Сөздікті жаңғырту барысында жоғарыда аталған сөздер етістік деп көрсетіліп, олардың жиілігі сол түбір етістіктердің жиілігіне қосылды.

Бұрынғы жиілік сөздіктерде -ғанша/генше (өткізгенше т.б.) тұлғалы етістіктерде де кейде үстеу сөз табы көрсетіледі. Бұл форманың көсемше формасы екені белгілі, сондықтан мұндай сөздердің үстеу деп берілген белгіленімдері етістікке өзгертілді.

Жиілік сөздіктерде кейде қайталау, үдету мәнін үстейтін қайталама қос сөзбен берілген етістіктер де кездеседі. Мысалы: ойлай-ойлай, ойлап-ойлап, білсін-білмесін т.б. Мұндай етістіктер әдетте дербес лексикалық бірлік ретінде түсіндірме сөздіктерде реестрде берілмейді. Өйткені етістіктердің барлығын осылай қайталап қолдана беруге болады. Мысалы: айта-айта, жүре-жүре, көре-көре, жүгіре-жүгіре, тұра-тұра немесе жүгіріп-жүгіріп, ұрып-ұрып, атып-атып т.б. Сондықтан жиілік сөздіктерде берілген мұндай сөздер әрине «ойла», сол сияқты жүгір, көр, жүр етістіктерінің грамматикалық формалары, яғни қимылға қайталау,

үдету мағынасын үстейтін қимылдың өту сипаты категориясының тілдік құралдары болып табылады. Біз өңдеу барысында оларды түбір формаға келтірдік, мысалы, айта-айта деген етістік кездесе, оны айт етістігінің жиілігіне қостық.

Жиілік сөздіктерде үстеу деп көрсетілген мынадай сөздер тобы кездесті: жауаптылықпен, сүйсінгендікпен, сүйіспеншілікпен, творчестволықпен, шаттықпен т.б. Әрине бұл сөздер қалай? деген сұраққа жауап беріп, қимыл-әрекеттің сынын білдіреді. Бірақ көмектес септігін жалғап, осындай сөздерді туындата беруге болады. Мысалы: жақсылықпен, жаманшылықпен, қуанышпен, қызғанышпен, көрсеқызарлықпен т.б. Сондықтан осы аталмыш сөздерді үстеу деп тану дұрыс емес. Мұндай сөздер сөз таптарын өңдеу барысында алынып тасталды.

Бұрынғы жиілік сөздіктердің реестріне қойылған сөз таптары бойынша кейбір сөздер модаль сөз, бейтарап сөз, әртарап сөз сияқты сөздер де түрліше беріліп отырады. Мысалы, бар, жоқ сөздері жиілік сөздіктерде бейтарап сөз деп берілген. Біз оны құптау, жоққа шығару мәнін білдіретін модаль сөз деп таныдық. Алайда біріктірілген жиілік сөздіктерде «жоқ» сөзінің «ж-о-оқ», «жо-жо-қ» сияқты эмоциялық көңіл-күйді білдіретін созылыңқы формалары кездеседі, олар одағай ретінде белгіленген. Біз де осылай қалдыруды жөн көреміз.

Жалпы алғанда, сөз таптарын өңдеу барысында сөздіктегі сөздердің барлығы дерлік қазақ тіліндегі тоғыз сөз табының құрамына енеді. Тек бұрынғы жиілік сөздіктердегі «бейтарап», «әртарап» сөздер деген белгіленім алынып тасталып, модаль сөздер ғана 9 сөз табынан тыс көрсетілді. Сонымен қатар грамматикалық белгіленімдер ішінде сөз таптары атауларының шартты белгілерінен басқа бн. (бөтен) деген белгілінім қажет болғандықтан, бұрынғы жиілік сөздіктердегіше сол күйінде қалдырылды. Олар қосымша бөлімінде бөлек тізімде берілді.

Жиілік сөздіктерді өңдеу барысында омоним сөздерге қатысты да проблемалар бар. Өйткені қазірдің өзінде омоним сөздерге қатысты даулы мәселе көп. Тіпті соңғы жарық көрген 15 томдық «Қазақ әдеби тілінің сөздігіндегі» кейбір реестрде берілген сөздердің омоним болу-болмауы да біршама шартты түрде алынған. Сондықтан, біз, бұрынғы жиілік сөздіктерде омоним ретінде қаралып, әр сөз табы ретінде белгіленген омонимдерді сол күйінде қалдырып отырмыз. Сонымен қатар, сол кездері жарық көрген жиілік сөздіктер қолмен белгіленгендіктен, яғни сөз таптары қолдап қойылғандықтан, омоним сөздердің сөз табы контекске қарай да алынған сияқты.

Мысалы: бесті/зт – бесті/сн., байғұс/зт – байғұс/сн, көсем/зт – көсем/зт, қарбалас/зт – қарбалас/сн, кір/зт – кір/сн, қонақжай/зт – қонақжай/сн, қызық/зт – қызық/сн, лай/зт – лай/зт, мәңгілік/зт – мәңгілік/сн, пақыр/зт – пақыр/сн, қызылшақа/зт – қызылшақа/сн, қаракер/зт – қаракер/сн, қысыр/зт – қысыр/сн және т.б. Омонимдерге қатысты даулы мәселе осындай субстантивтенген зат есімдерге қатысты көп кездеседі. Бұл ретте кейбір мәселе әрі сын есім, әрі шылау қызметін атқаратын сөздерге қатысты туындауы мүмкін. Мысалы: бергі/сн – бергі/шл, байланысты/сн – байланысты/шл т.б. Алайда бұрынғы жиілік сөздік авторлары контекст арқылы мұндай сөздердің сөз табына қатысты айырмашылығын анықтап, омоним ретінде көрсеткен. Мысалы: бергі үй десек, бергі – сын есім, одан бергі десек, бергі – шылау.

Жиілік сөздіктердің грамматикалық белгіленімдеріне қатысты біріздендіру жұмыстарында бірлі-жарым қателер кездесуі мүмкін. Алайда аз-кем кемшілік грамматикалық белгіленімдері қайта жаңғыртырылып, біріздендірілген жиілік сөздіктердің біртұтас құрамының сапасын жоққа шығара алмайды деген сенімдеміз.

Аталған сөздіктерді компьютер көмегімен біріктіру арқылы жасалған «Қазақ тілінің жиілік сөздігі» түрлерінің маңызы мен кейбір сандық мәліметтеріне қысқаша тоқталайық.

Енді қазақ тілінің жиілікті-әліпбилі сөздігінің сандық сипаттамасына тоқталайық. Сөздердің орналасуы әліпби тәртібімен емес, қолданылу жиіліктерінің бірте-бірте кему тәртібімен берілген сөздер (лексикалық бірліктер) тізімін жиілік сөздік деп атаймыз. Яғни жиілік сөздіктің бұл түрінде ең жиі кездесетін жиілігі жоғары сөз сөздіктің басында орналасып, кему тәртібімен жалғасып, ең соңында жиілігі бір рет қана кездесетін сөзбен аяқталады. Анығырақ айтқанда, сөздікте бірінші орында тұратын сөз жиілігі жағынан ең көп кездесетін сөз болып табылады, ал одан кейінгі сөздер жиіліктерінің кему тәртібімен беріледі. Бірнеше сөздердің жиіліктері бірдей болып келген жағдайда олар әліпби тәртібімен тізіледі.

«Қазақ тілінің жиілікті-әліпбилі сөздігі» тізбесіндегі 30515 сөздің 10 сөзі ғана қамтылған сөздік үзіндісі төменде 1-кестеде көрініс тапты.

Рет саны	Сөз/Сөз табы	Абсолютті жиілік	Қатынасты жиілік	Бір топ сөздің мәтінді қамту пайызы
1	бол/ет.	47716	0,0227	2,2695
2	де/ет.	40178	0,0191	4,1805
3	бұл/ес.	26338	0,0125	5,4332
4	е/ет.	26122	0,0124	6,6756
5	өз/ес.	23635	0,0112	7,7997
6	кел/ет.	22566	0,0107	8,8730
7	ал/ет.	22522	0,0107	9,9442
8	ол/ес.	22262	0,0106	11,0031
9	да/шл.	22013	0,0105	12,0501
10	де/шл.	20282	0,0096	13,0147

Жиілік сөздікте бірінші орында «бол» етістігі тұр. Ол «Қазақ тілі жиілік сөздігіне» нысан болған қазақ тілі мәтіндерінде 47716 рет қайталанып кездеседі екен, бұл барлық мәтіннің 2,27% құрайды. Екінші орында «де» етістігі мәтінде 40178 рет кездеседі (1,9%). Осы екі етістік барлық мәтіннің 4,18% қамтитынын байқауға болады. Мұның өзі көмекші мағынада көп қолданылатын «бол», «де» етістіктерінің жұрнаққа айналу қарсаңында тұрғанын байқатады.

Сөздіктегі осы сияқты ең жиі кездесетін әртүрлі сөздердің барлық сөзқолданыстың қанша пайызын қамтитынын жиілік сөздіктен көруге болады. Тек қана тізбедегі (реестрдегі) алғашқы 10 сөз (бол/ет., де/ет., бұл/ес., е/ет., өз/ес., кел/ет., ал/ет., ол/ес., да/шл., де/шл.) барлық мәтіннің 13%-ын қамтиды. Ал, осы сияқты сөздіктің алдыңғы жағында тұрған 32 сөз мәтіннің 1/4, яғни 25%, 188 сөз - 1/2, яғни 50%, 1413 сөз - 80%-ын қамтитынына көз жеткізуге болады. Бұл сөздер – қандай сөздер, грамматикалық, лексикалық мағыналары қандай, неге мәтінде осы сөздер жиі кездеседі, қазақ тілінің ерекшелігіне жата ма, әлде көркем әдебиет тіліне тән сипат па деген сұрақтарға жауап беру үшін арнайы зерттеулер жүргізу қажет.

Жиілік сөздіктегі сөздер жиілігіне сәйкес топ-топқа бөлініп, олардың тізбедегі сөздердің қанша пайызын қамтитыны және қайталану қабілеті ескеріліп, мәтіннің (сөзқолданыстың, жалқы есімсіз) қанша пайызын қамтитыны 2-кестеде көрсетілген. Мысалы, жиілігі 10000-нан асатын 23 сөз тізбедегі (реестрдегі) барлық сөздердің 0,08% қамтығанымен, қайталана келе, бүкіл мәтіндегі сөзқолданыстың 21,1443% құрайды. Сол сияқты, жиілігі 5001-ден 10000-ға дейінгі сөздердің саны – 37-ге тең. Тізбедегі 30515 сөздің бұл – 0,12% пайызы, ал барлық мәтіннің (қайталануын ескергенде) 12,345%-ы екен. Жиілігіне сәйкес басқа топтардың қамту пайыздарын осылайша 2-кестеден анықтауға болады.

Осы кестеден (не болмаса жиілік сөздіктің өзінен) барлық тілдерге (қазақ тіліне де) тән заңдылықты байқауға болады. Ол – сөздердің жиілігі кеміген сайын реестрдегі сөз санының ұлғаюы, бірақ мәтіндегі сөзқолданысты қамту пайызының барынша аз болуы. Бұл заңдылықты 2-кестедегі жиілігі 10-нан 1-ге дейін кеміп отыратын сөздердің санынан анық байқаймыз. Мысалы, жиілігі 10-ға тең сөздердің саны сөздікте 466 (1,53%) болса, жиілігі 9-ға тең сөздердікі - 514 (1,7%). Осылай жиілігі кеміген сайын олардың қатары арта түсетінін аңғарамыз. Мәселен, жиілігі 2-ге тең сөз саны 3668 (12,02%), ал жиілігі 1-ге тең болғанда – 10395 (34,07%) дейін өсетінін заңды құбылыс деп есептеуіміз қажет.

Көбінде жазушының сөз байлығын осындай сирек кездесетін сөздердің санымен мөлшерлейді. Шынында да, М.Әуезовтің тың сөз қолдану шеберлігі оқырманға белгілі, сонымен қатар бір қолданған сөзін екінші рет қайталамай, баламасын іздеп синоним, дублет сөздерді көп қолданатыны да – сөз байлығын көрсететін бірден-бір дерек. Әрине, алдымызда басқа да белгілі сөз шеберлерінің сөздіктері жатса, олардағы осы құбылыстарды айқындап салыстыра зерттесе, әр автордың өзіне ғана тән тілдік ерекшеліктерін нақты айтуға болар еді. Мұндай мәселелер болашақта талай зерттеудің нысаны болатынына сенімдіміз. Әзірге қолда бар мәтіндер бойынша алынған деректерді келтірейік.

Абай тілінің жиілік сөздігі бойынша Абай шығармалары тіліндегі ең жиі қолданылған 75 сөз барлық сөзқолданыстың 40,8%, 150 сөз - 50,8%, 1000 сөз 80% құрайды. Ал, қазақ тілінің газет мәтіндерінен жа-

салған жиілік сөздіктің негізінде (қараңыз: А. Ахабаев. Қазіргі қазақ газеттері тілінің алфавитті-жиілік сөздігі, “Қазақ тексінің статистикасы”, Алматы, “Ғылым”, 1973) ең жиі қолданылған 57 сөз жалпы сөзқолданыстың 25%, 301 сөз - 50%, 1168 сөз - 75%, 1602 сөз - 80%-ын қамтиды.

Енді сирек кездесетін сөздерге келсек, Абай тіліндегі бір реттен жұмсалған 2975 сөз ақын қолданған барлық сөздің 49,4%-ын, қайталануын ескергенде, жалпы сөзқолданыстың 6,35% қамтитыны анықталды. Зерттеуге алынған газет мәтінінде бір реттен қолданылған 5720 сөз жалпы сөздердің (12424) 46,04%-ын, ал барлық сөзқолданыстың 3,81%-ын құрайды.

Бұл мәліметтер публицистика тілі мен көркем шығармалар тілінің ерекшеліктерін аңғартып қана қоймайды, Абайдың да, Мұхтар Әуезовтің де аса зор көркем сөз шеберлері екенін, олардың тіл байлығын танытатын, дәлелдейтін деректер болып табылады.

2-кесте

ЖИІЛІГІ	Жиілікке сәйкес сөз саны	Жиынтық жиілік	Тізбедегі сөздерді қамту пайызы	Мәтінді қамту пайызы
10001-нан жоғары	23	444555	0,0754	21,1443
5001-10000	37	259551	0,1213	12,3449
1001-5000	259	516292	0,8488	24,5562
501-1000	309	215036	1,0126	10,2277
401-500	144	64104	0,4719	3,0489
301-400	235	81387	0,7701	3,8710
201-300	459	112169	1,5042	5,3350
101-200	943	134510	3,0903	6,3976
51-100	1317	95121	4,3158	4,5242
41-50	540	24438	1,7696	1,1623
31-40	786	27691	2,5758	1,3171
21-30	1283	32016	4,2045	1,5228
11-20	2511	37187	8,2287	1,7687
10	466	4660	1,5271	0,2216
9	514	4626	1,6844	0,2200
8	560	4480	1,8352	0,2130
7	705	4935	2,3103	0,2347
6	769	4614	2,5201	0,2195
5	1077	5385	3,5294	0,2561
4	1463	5852	4,7944	0,2783
3	2052	6156	6,7246	0,2928
2	3668	7336	12,0203	0,3489
1	10395	10395	34,0652	0,4944
қосындысы:	30515	2102496	100%	100%

Жиілік сөздіктердің маңызына тоқталсақ, бұл сөздікте жиі қолданыстағы сөздер алдымен сөздіктің бас жағында орналасатындықтан, оларды қазақ тілінің қарым-қатынас жасау кезіндегі жиі қолданылатын сөздер ретінде тануға болады. Ал бұл жалпы алғанда тілді оқытуда, әртүрлі лексикалық минимум сөздіктер құрастыруда негізгі құрал қызметін атқарады деуге толық негіз бар. Яғни коммуникативтік актіні ұйымдастырудың негізгі лексикалық қоры болып табылады. Сонымен қатар сөзқолданыс жиіліктерін әртүрлі стильдер, жанрлар, әртүрлі авторлар бойынша айқындауға болады. Мәселен, әрбір стильге тән сөзқолданыс ерекшеліктерін немесе белгілі бір автордың сөз қолдану шеберлігін айқындауға да септігін тигізеді. Белгілі бір кезеңдер бойынша да статистикалық ақпараттар береді.

Енді «Қазақ тілінің жиілік сөздігі» құрамындағы әліпбилі-жиілік сөздікке сипаттама беретін болсақ, ол өзінің мақсаты мен міндетіне қарай әрбір сөздің лексикалық мағыналары жөнінде толық түсінік берілмейді, тек олардың грамматикалық мағыналары (сөз табы) ғана анықталып, мәтіндегі кездесу жиілігі көрсетіледі.

Әліпбилі-жиілік сөздікте сөздер қатаң әліпби тәртібімен орналасып, әрбір сөзден соң сөз табы көрсетіліп отырады. Әліпби тәртібімен берілгендіктен, ізделген сөзді табу жеңіл және мәтінде қолданылу жиілігі туралы ақпарат алуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар қажет сөздің сөз табына қатыстылығын сипаттайды.

«Қазақ тілінің жиілік сөздігін» құрастыруға алынған мәтінде 2102496 сөзқолданыс (сөз) кездесе, сонша рет әрқайсысының тұсына сөз табы көрсетіледі. Сөздерді таптастырудың да өзіндік қиындығы бар екені тілші қауымына белгілі. Тілдегі сөздердің сөз табына қатысын айқындау, әр сөз табының ауқым-аумағын, қолданылу ерекшелігін білудің теориялық та, практикалық та маңызы зор. Бұл салада қазақ тіл білімінде біршама статистикалық зерттеулер, мағлұматтар, тәжірибелер жинақталды.

«Қазақ тілінің жиілік сөздігінде» бұрын жарық көрген жиілік сөздіктер ізімен сөз таптары қысқартылып шартты таңбамен белгіленді: зат есім - зт., етістік - ет., сын есім - сн., есімдік - ес., үстеу - үс., одағай - од. сан есім – са., шылау - шл., еліктеуіш сөздер - ел., модаль сөздер – мд., бөтен (кірме) сөздер– бн.

Әліпбилі-жиілік сөздікте тізбеге (реестрге) енген сөздердің жалпы саны – 30515. Енді «Қазақ тілінің жиілік сөздігінің» әліпбилі-жиілік сөздігі бойынша осы сөздердің бастапқы әріптеріне қарай олардың сандық сипаттамасын 3-кестеден біле аласыздар.

3-кестедегі сандық мәліметтерге қарағанда қазақ тілін бейнелейтін мәтіндер негізінде құрастырылған әліпбилі-жиілік сөздікте сөздердің саны сол сөздің қай әріптен басталатынына тікелей қатынасты. Мұндай жағдайда барлық тілдерге тән құбылысты аңғаруға болады.

Мысалы, «Қазақ тілінің әліпбилі-жиілік сөздігі» деректері бойынша жасалған 3-кестеде бір «А» әрпінен басталатын сөздер саны – 2535 және ол сөздер реестрдегі барлық сөздердің 8 пайызын, ал олар қайталана келе, барлық мәтіннің, шамамен алғанда, 9 пайызын қамтитынын байқауға болады. Енді әліпби тәртібімен әрі қарай да қарастыра келе, А мен Я аралығындағы әрбір әріптен басталатын сөздердің қолдану статистикасын және олардың мәтінді қамту пайызын да осы 3-кестеден анықтауға болады.

3-кесте

Сөздердің алғашқы әрпі	Реестрлік сөз саны	Сөзқолданыстың мәтінді қамту пайызы (%)	Сөздердің алғашқы әрпі	Реестрлік сөз саны	Сөзқолданыстың мәтінді қамту пайызы (%)
А	2535	8,91	Ө	531	2,9356
Ә	637	2,01	П	731	1,0248
Б	2534	13,85	Р	321	0,4603
В	28	0,0167	С	2578	7,1499
Г	206	0,1450	Т	3053	7,3713
Ғ	129	0,6932	У	150	0,2693
Д	1016	5,3663	Ұ	440	1,1089
Е	748	5,1614	Ү	402	1,6212
Ё	1	0,0001	Ф	190	0,1387
Ж	2515	9,7513	Х	215	0,5731
З	300	0,4478	Һ	13	0,0058
И	346	0,3734	Ц	28	0,0143
Й	2	0,0001	Ч	21	0,0161
К	2332	8,0647	Ш	1594	2,6179
Қ	3210	8,6848	Ы	288	0,2658
Л	246	0,1327	І	261	0,9888
М	1601	4,0547	Э	104	0,0404

Н	400	1,1413	Ю	8	0,0017
О	782	4,5531	Я	19	0,0452
			Қосын- дысы:	30515	100%
				Мәтін көлемі:	2102496

Сол сияқты, әртүрлі әріптерден басталатын сөзқолданыстардың абсолютті жиілігі, қатынасты жиіліктері бойынша мәтінді қамту пайызын анықтайтын болсақ, мысалы, әліпбидің алғашқы 5 әрпінен басталатын сөзқолданыстарының қосындысы, яғни А, Ә, Б, В, Г әріптерінен басталатын сөздердің қайталана қолданылуы, шамамен алғанда, мәтіннің төрттен бірін (1/4), яғни 25 пайызын қамтитынын байқауға болады.

Бұл қысқаша мәліметтердің өзі қазақ тілінің ерекшелігін білдіретін деректер, ал жеке стильдер бойынша мұндай деректер өзгеше болуы да мүмкін.

«Қазақ тілінің жиілік сөздігі» құрамындағы үшінші жиілік сөздік түрі – «Кері әліпбилі-жиілік сөздік». Бұл сөздікте сөздердің орналасу тәртібі соңғы әріп-дыбысынан бастап алғашқы әрпін қоса есептегенге дейінгі аралықтағы әріптер қатаң әліпби тәртібімен орналасқан. Сол себептен сөз соңындағы сөз таптарын білдіретін шартты белгілердің әсерінен сөздікте әр сөз табына жататын топтар бөлек-бөлек беріледі. Мәселен, осы сөздікте сөз таптарының ішінде әліпби ретімен алғанда «А» әрпімен аяқталатын сөз (сөз табы) сөздіктің басында орналасады. Тоғыз сөз табының ішінде са, яғни сан есімнің қысқартылған шартты белгісі «А» әрпімен аяқталатындықтан, сөздіктің алдыңғы жағында сан есім сөздер тұрады. Ол сан есім сөздер әрі қарай соңынан санағандағы әліпби (кері әліпби) ретімен жалғасады. Әрі қарай басқа да сөз таптары осы ретпен орналасады.

Кері-әліпбилі жиілік сөздіктер морфологиялық категорияларды зерттеу үшін өте құнды материалдарды түгел және тез табуға мүмкіндік туғызады. Бұл сөздіктен зерттеуге алынған мәтіндердегі сөз тудырушы және сөз түрлендіруші морфемалардың құнарлы не құнарсыз екендігін анықтау үшін, терминдер мен кірме сөздерге жалғанған қосымшалардың құрылымын талдау үшін бағалы-бағалы тілдік деректерді алу әрі оңай, әрі ыңғайлы.

Кері-әліпбилі жиілік сөздіктің әрбір сөз табының және сол сөз табына қатысты әрбір жұрнақтың (жалғаудың, олардың нұсқаларының) қолданылу жиіліктерін анықтауға мүмкіндігі мол.

Енді 2102496 сөзқолданыстан тұратын қазақ тілі мәтіндеріндегі сөз таптарының сөздік пен мәтін арасындағы салыстырмалы статистикалық деректеріне қысқаша тоқталайық.

4-кестедегі сандық көрсеткіштен мәтінде ең көп қайталанып қолданылатын сөз таптары алдымен – зат есім, екінші орында – етістік, ал ең аз кездесетіндер – одағай мен еліктеу сөздер екенін көреміз.

Сонымен, бұл кестеден қазақ тілінің сөз байлығы зат есім мен етістік сөздер екенін байқауға болады және қазақ тілі мәтінде қайталанып әртүрлі сөз таптары мен атаулардың сан мөлшерінің өзіндік қыры-сыры, тілдік таным түсінігі бар демекпіз.

4-кесте

№	Сөз табы	Сөз саны	Тізбедегі үлесі (%)	Сөзқолданыс саны	Мәтіндегі үлесі (%)
1	зат есім(зт.)	13070	42,8314	700765	33,3301
2	етістік(ет.)	7708	25,2597	669943	31,8642
3	сын есім(сн.)	6984	22,8871	215058	10,2287
4	есімдік(ес.)	269	0,8815	207153	9,8527
5	сан есім(са.)	116	0,3801	39115	1,8604
6	үстеу(үс.)	1354	4,4372	85340	4,0590
7	шылау(шл.)	163	0,5342	143989	6,8485
8	одағай(од.)	376	1,2322	7785	0,3703

9	еліктеуіш(ел.)	432	1,4157	2635	0,1253
10	модаль сөздер(мд.)	43	0,1409	30713	1,4608
	Қосындысы:	30515	100 %	2102496	100 %

Жоғарыда аталған басқа тілден енген кірме сөздер (немесе «бөтен сөздер») ұсынылып отырған «Қазақ тілінің жиілік сөздігі» құрамына енбей, сөздіктің «Қосымшасы» ретінде жеке «Әліпбилі-жиілік сөздік» және «Жиілікті-әліпбилі сөздік» түрінде берілді.

Кірме сөздер («бн.») сөздігінде 2225 реестр сөз бар екендігін және олар мәтін ішінде қайталана келе, 6874 сөзқолданыс құрайтындығын «Қосымша»-дан байқауға болады. Сонымен бірге, жоғарыда сөз болған кейбір жиілік сөздіктердегі жалқы есім сөздер «Қазақ тілінің жиілік сөздігі» құрамына да және «Қосымша» түрінде де көрініс таппағанын ескертеміз.

Қорыта айтқанда, оқырманға ұсынып отырған «Қазақ тілінің жиілік сөздігі» қазақ тілі лексикасының статистикалық құрылымын зерттеуге қажетті құрал қызметін атқарады. Қазақ тіліндегі сөздердің сөзқолданыстағы жиілігін анықтау арқылы көптеген ақпараттар алып, тілдік заңдылықтарды анықтауға болады.